

УДК 347.942/943(477+44)

К.Б. Дрогозюк, аспірант
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра цивільного процесу
вул. Піонерська, 9, Одеса, 65009, Україна

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ ЯК ДОКАЗ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ

У даній статті пропонується визначення електронних документів, описується їх використання як докази в українському та французькому судочинстві, піднімається питання необхідності використання електронного цифрового підпису (ЕЦП). У статті також розглядається питання визначення ознак, яким повинен відповідати електронний документ для використання його в якості доказу в цивільному процесі.

Ключові слова: електронний документ; доказування; цивільний процес; Україна; Франція.

Постановка проблеми. Використання та обмін електронними документами знаходить все більше застосування в сучасній практиці ділових відносин. Ця тенденція певною мірою знайшла відображення і в чинному законодавстві. У ряді кодексів та інших українських законів можна знайти фрагментальну згадку про електронні документи. Вони мають свою специфіку, яка в повній мірі не відображена в чинному законодавстві і не цілком враховується судовою практикою.

Сучасні етапи розвитку інформаційних технологій не могли не позначитися як на діяльності судової системи в цілому, так і на змагальному судовому процесі по конкретній справі зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у вивчення даної складної проблематиці, зокрема, внесли такі вчені, як В.В. Азаров, А.Н. Балашов, А.Т. Боннер, А.П. Вершинін, С.В. Ворожит, Н.Ю. Голубєва, П.П.Зайцев, Т.Ю. Кулик, Н.Н. Лебедева, І.М. Лук'янова, І.Г. Медведєв, Е.М. Мурад'ян, В.В. Пихатим.

Метою статті є дослідження правової природи електронного документа як доказу, необхідності використання електронного цифрового підпису (ЕЦП), визначення важливих особливостей формування електронного документа, його передачі і сприйняття, які вимагають закріплення в законі у цивільному судочинстві України та Франції.

Виклад основного матеріалу. В Україні 16 червня 2015 року запрацював сайт електронних державних послуг iGov.org.ua. На сайті можна замовити довідку про несудимість для пред'явлення в МРЕВ, оформити заявку на отримання субсидії, довідки про доходи, а також заповнити документи на закордонний паспорт. Інститут «електронного правосуддя» також розвивається, а саме у вересні 2015 р. в Київському районному суді міста Одеси відбулася презентація інноваційного проекту «Електронний суд», основний принцип якого полягає в налагодженні процесу оперативного обміну інформацією в електронному вигляді між судовими установами, учасниками судового процесу, а також іншими держструктурами з метою забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя в Україні. Це означає, що громадянам не потрібно буде їхати до суду, щоб подати позовну заяву, вони зможуть зробити це вдома, направивши документи в електронному вигляді. Документи можуть бути подані користувачем до суду і надіслані йому судом в електронному вигляді тільки після реєстрації в системі, розміщеної на офіційному веб-порталі судової влади України.

Перегляд документів, які надходять до суду в електронному вигляді, здійснюється відповідальною особою за прийом документів, яка, виходячи з їх змісту, повинна переконаватися, що вони доступні для прочитання, адресовані суду, перевірити відповідність ЕЦП (електронний цифровий підпис) і правильність оформлення документів. Для закладу відповідної обліково-реєстраційної картки формується справа в електронному вигляді, в яку переносяться документи, отримані по електронній пошті.

Україна зробила серйозні кроки у використанні інформаційних технологій. В Україні використання ЕЦП регулюється ЗУ «Про електронний цифровий підпис», прийнятий ще 22 травня 2003 р. Закон координує відносини, що з'являються внаслідок застосування ЕЦП. Однак дія Закону не поширюється на відносини, що виникають при використанні інших видів електронного підпису, в тому числі переведеного в цифрову форму зображення власноручного підпису.

Під електронним цифровим підписом розуміється реквізит електронного документу, призначений для захисту даного електронного документа від підробки, отриманий в результаті криптографічного перетворення інформації з використанням закритого ключа електронного цифрового підпису, що дозволяє ідентифікувати власника сертифіката ключа підпису, а також встановити відсутність спотворення інформації в електронному документі [5].

Електронний цифровий підпис накладається та перевіряється за допомогою складної системи криптографічного кодування, яка проходить попередню сертифікацію.

Система функціонування ЕЦП в Україні складається з центрального засвідчувального органу, який видає дозволи центрам сертифікації ключів (ЦСК) і забезпечує доступ до електронних каталогів, контролюючого органу та центрів сертифікації ключів, які видають ЕЦП кінцевому споживачеві.

Існує багато позитивних моментів у застосуванні повсюдного електронного документообігу та ЕЦП, основні з них це: доступність інформації, прозорість руху документів, відсутність необхідності роздруковувати і зберігати паперові копії; прискорення обробки документів; посилення виконавської дисципліни завдяки глобальній автоматизації процесу. Але існують і аргументи «проти», а саме: психологічний бар'єр, який виникає внаслідок відходу від класичних паперових процедур; юридичні розбіжності, пов'язані з тимчасовим паралельним існуванням паперового та електронного документооборотів; ймовірність зниження якості документів з точки зору їх викладу.

Традиційними перешкодами на шляху подання електронного документа як доказу можна вказати такі аспекти: законодавством чітко не встановлено порядок збору та забезпечення доказів у електронній формі, а також спосіб їх подання та дослідження; складна процедура встановлення особи, відповідальної за розміщення інформації або вчинила правопорушення.

Одна з основних труднощів – у зборі і забезпечення доказів. Це пояснюється тим, що комп'ютерна інформація легко змінюється її творцем. У зв'язку з цим важливо зафіксувати докази до початку судового розгляду справи.

Один із способів вирішення проблеми оформлення доказів полягає в досудовому забезпеченні доступних в Інтернеті відомостей нотаріусами [6, с. 71].

Доказова сила електронного документа багато в чому залежить від можливості вивчити його в процесі оцінки доказів. Діючі процесуальні норми недостатньо чітко регламентують дослідження електронних документів в якості доказів. Очевидно, що при цьому не повинні порушуватися принципи оцінки доказів: всебічність, повнота, об'єктивність, безпосередність.

Існує також проблема відсутності у суду відповідних технічних можливостей. Так, в переважній більшості випадків суд заслуховує пояснення сторін і свідків і знайомиться з письмовими доказами, представленими на паперових носіях (наприклад, скрін-шоти сторінок в інтернеті, роздруківки лок-файлів), тобто використовуються класичні способи отримання та дослідження доказів. Безпосередньо суд не перевіряє фактичне розміщення в інтернеті певної інформації та її приналежність відповідачам [7, с. 118].

Стаття 5 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» встановлює, що електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа».

Юридична сила електронного документа не може заперечуватися тільки тому, що він має електронну форму. Допустимість електронного документа як доказу також не може заперечуватися на підставі того, що він має електронну форму.

Згідно ст. 6 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний підпис – це обов'язковий реквізит електронного документа. Накладенням необхідних електронних підписів завершується створення електронного документа.

Для того що б стати власником ЕЦП, необхідно звернутися в акредитований центр сертифікації ключів (АЦСК). Таких центрів в Україні на сьогодні кілька десятків. Свою діяльність АЦСК здійснює на підставі відповідної ліцензії та свідоцтва. Діяльність АЦСК, як комерційної структури, контролює Центральний засвідчувальний орган – державна організація, що регулює відносини у сфері використання ЕЦП.

ЗУ «Про електронний цифровий підпис» передбачено обов'язок підписанта зберігати в таємниці свій електронний ключ. Це означає, що власник ключа ЕЦП не має права відмовитися від електронного підпису, накладеного на документ. Електронний підпис не можна відкликати з підписаного документа. Тому надійне зберігання особистого ключа ЕЦП – гарантія того, що їм не скористається зловмисник в корисливих цілях. Загублений ключ можна заблокувати, але на це потрібен деякий час.

Стосовно французького законодавства, реформа, проведена 13 березня 2000 року, а саме Закон про модифікацію порядку доведення з урахуванням інформаційних технологій і використання електронного підпису (Loi no. 2000-230 du 13 mars 200 portant adaption du droit de la preuve aux technologies de l'information et relative a la signature electronique) ввела у французьке право допустимість використання електронних документів в цивільному судочинстві для підтвердження угод. Згідно зі ст. 1316-3 Цивільний кодекс Франції не робить виключення з загальноприйнятою світовою практикою та говорить: «Текст на електронному носії має таку ж доказову силу, що і текст на паперовому носії». Як наслідок, було модифіковано і визначення документального зобов'язання (prevue litterale, ст.1316).

Були встановлені умови надання доказової сили електронним документам (формалізація ad probationem):

1) особа, яка створила електронний документ, має бути належним чином ідентифікована (ст. 1316-1);

2) електронний документ має створюватися і зберігатися в умовах, які забезпечують його цілісність (стаття 1316-1).

Підписання необхідно для надання договору юридичної сили, оскільки підписи дозволяють ідентифікувати сторони і відображають їх згоду. В електронному середовищі підписання сколюється за допомогою «надійного способу ідентифікації, що забезпечує зв'язок підпису з документом, під яким вона поставлена» (ст. 1316-4). Поняття «електронного підпису» визначає Декрет про електронний підпис (decret en Conseil d'Etat) від 30 березня 2001 р.

Стаття 1316-4 Цивільного кодексу передбачає, крім того, варіант процесу ідентифікації, «надійність якого передбачається, поки не доведено протилежне», що означає перенесення тягара доведення. Цей метод, описаний в декреті від 30 березня 2001 року, отримав назву «захищений електронний підпис». Використання такого підпису, однак, не є обов'язковою умовою визнання угоди дійсною, а посилює її правову захищеність.

Стаття 1348 Цивільного кодексу, яка зазвичай використовується, коли мова заходить про оцифрування документів, передбачає виключення з такого режиму формалізації. У ній йдеться про те, що саме допустимо як доказ про відсутність оригіналу документа: це «копія, яка є не тільки точним, але і довговічним його відтворенням. Довговічним вважається не перезаписане відтворення оригіналу, при створенні якого відбувається необоротна зміна носія інформації».

За допомогою стандартизації були зроблені зусилля щодо погодження даного виключення з електронної форми документів. Були встановлені, в першу чергу в стандарті NF Z 42-013 (в якому говориться про використання фізичних і логічних WORM-носіїв одноразового запису) критерії визнання електронних копій точними і довговічними.

У цьому випадку вважається доречним запропонувати зробити рецепцію даних положень в українське законодавство в умовах постійного розвитку і вдосконалення інформаційних технологій. Закріпити дію документа можна за допомогою електронно-цифрового підпису, яка володіє тими ж самими можливостями, що і звичайна паперова.

Можна сказати, що ступінь безпеки і надійності піднятий до рівня, який відповідає технології цифрового підпису. Однак важливо зауважити, що інші технології і засоби обробки документів не виключаються. Шифрування відкритим ключем використовується тільки

як приклад, і, до тих пір, поки не будуть знайдені схожі стандарти, необхідно буде використовувати захищений підпис. Згідно зі статтею 2 Декрету існує презумпція надійності такого підпису у випадку, коли вона перевірена за допомогою «кваліфікованого електронного сертифікату». Тому, хоч і здається, що тільки технологія цифрового підпису в даний час задовольняє вимоги Декрету, інші способи підписання не виключаються, за умови, що вони можуть гарантувати такий же рівень безпеки і використовують послуги незалежних сертифікуючих органів, що видають кваліфіковані сертифікати.

Незважаючи на зазначені процесуальні проблеми, об'єктивну складність дослідження обставин спорів, пов'язаних з використанням мережі «Інтернет», в Україні поступово формується судова практика, в якій досліджуються і оцінюються докази, отримані за допомогою Інтернету. Це є дуже важливим для всієї правової системи держави. Однак цей процес відбувається дуже повільно, приймаються суперечливі рішення.

У даний час ні в одному з діючих процесуальних кодексів не міститься поняття електронного документа як доказу, ніде немає роз'яснення, якими ознаками він повинен володіти, щоб бути прийнятим до суду.

Однак А.Т. Боннер виділяє такі основні ознаки, яким повинен відповідати електронний документ:

1) наявність матеріального носія інформації. В якості такого можуть виступати будь-які об'єкти матеріального світу, включаючи речі і фізичні поля, в яких знаходять своє відображення певні відомості. Причому одні й ті ж відомості можуть бути зафіксовані на різних матеріальних носіях;

2) наявність реквізитів, що дозволяють ідентифікувати зафіксовані на матеріальному носії відомості. Ці реквізити присвоюються до основної змістовної сторони відомостей, що становлять суть документа, і дозволяють встановити джерело походження інформації, її призначення, час документування, а в ряді випадків забезпечити захист документа від підробки. Ідентифіковані реквізити повинні бути зафіксовані на тому ж матеріальному носії, що та ідентифікуються відомості;

3) можливість зміни форми фіксації документованої інформації. Дана ознака виявляється в тому, що інформація, зафіксована на матеріальному носії одного виду, може бути одночасно представлена і на інших видах носіїв без загрози втрати свого змісту і реквізитів;

4) документ повинен містити інформацію, необхідну для використання у відповідних цілях, в даному випадку-для встановлення обставин цивільних справ [8, с. 471].

Визначаючи електронний документ як джерело судового доказу, П.П. Зайцев запропонував розуміти під цим «відомості про обставини які підлягають встановленню у справі, записані на перфокарту, перфострічку, магнітний, оптичний, магнітооптичний накопичувач, карту флеш-пам'яті чи іншої подібний носій, отримані з дотриманням процесуального порядку збирання [9].

У свою чергу А.Т. Боннер визначає електронний документ більш точно, а саме як відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси, представлені в електронно-цифровій формі, зафіксовані на машинному носії за допомогою електромагнітних взаємодій або передаються каналами електрозв'язку за допомогою електромагнітних сигналів з реквізитами, що дозволяють ідентифікувати дані відомості [8, с. 476-477].

Характерною особливістю електронного документа є те, що інформація, яка міститься в ньому, представлена в електронно-цифровому вигляді, в наслідок чого, на відміну від паперових документів у електронних відсутня жорстка прив'язка до матеріального носія: один і той же електронний документ може одночасно існувати на різних носіях. При цьому всі ідентичні один одному екземпляри електронного документа, зафіксовані на матеріальних носіях, є оригінальними (оригіналами) і відповідно мають однакову юридичну силу. У електронного документа не може існувати його електронної копії [8, с. 478].

Висновки. Глобальний характер мережі Інтернет вплинув не тільки на сферу бізнесу, але й не меншою мірою на систему державного управління. У більшості сучасних держав

ефективно діють системи «електронного уряду» (e-government), здійснюються спроби введення «електронного правосуддя» (e-justice).

Законодавчі акти не завжди і не повною мірою враховують специфіку електронних документів. У той же час сучасна нормативна база електронного документообігу явно недостатня. Законодавець намагається регулювати використання електронних засобів інформації шляхом поширення на них нормативних актів, що виходять з традиційного розуміння документа. При цьому специфіка електронного документообігу в належній мірі не враховується.

Незважаючи на існуючі складнощі у використанні електронних доказів, в Україні починає поступово формуватися судова практика, в якій суд і сторони досліджують і оцінюють юридичну силу електронних документів, підписаних ЕЦП. Подібна практика формується в основному у сфері здійснення правосуддя судами. Електронний документ – документована інформація, представлена в електронній формі, тобто у вигляді, придатному для сприйняття людиною з використанням електронних обчислювальних машин, а також для передачі по інформаційно-телекомунікаційній мережі або обробки в інформаційних системах. Простіше кажучи, електронний документ – сукупність даних в пам'яті ЕОМ, призначений для сприйняття людиною за допомогою відповідних програмних і апаратних засобів.

Істотні особливості формування електронного документа, його передачі і сприйняття вимагають закріплення в законі не менш серйозних особливостей його отримання та дослідження в якості судового доказу. Застосування до електронного документа того ж порядку дослідження, який встановлений процесуальним законом для традиційних письмових документів, не виглядає неможливим, але може виявитися марним для цілей захисту прав і охоронюваних законом інтересів тієї особи, яка зацікавлена в наданні доказів – електронного документа.

Через відсутність у ЦПК України чітких критеріїв достовірності електронного документа на практиці можливі випадки невизнання юридичної сили електронного документа. Незважаючи на те що, електронний документ законодавець відносить до письмових доказів, правильніше було б вважати його самостійним видом доказів у силу його змішаного характеру. Необхідно на нормативному рівні чітко прописати критерії допустимості даних доказів. Електронний документ повинен бути читаним, володіти необхідними реквізитами, в т.ч. електронним цифровим підписом. Зазначені нововведення дозволять уникнути помилок, допущених суб'єктами доказування.

Важливо, щоб суддя правильно розумів правову природу електронного доказу, що буде призводити до винесення законного і об'єктивного судового рішення. Адже судова діяльність, як і будь-який інший вид діяльності, на жаль, має негативні відхилення від встановлених правил, які можна умовно іменувати судовими помилками. В даному випадку до виникнення судової помилки при використанні електронного документа можуть призвести, наприклад, прогалини у професійній підготовці та недостатній досвід роботи судді або несумлінне ставлення його до виконання службових обов'язків при розгляді конкретної справи, недбалість і упущення в роботі.

Список літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р.// Відомості Верховної Ради України . – 2004. – № 40-42. – ст. 492
2. Про електронний цифровий підпис: Закон України// Відомості Верховної Ради України. –2003. – № 36. – ст. 276
3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – ст. 275
4. Цивільний процес України: підручник / За заг. ред. д.ю.н., проф. Р.М. Мінченко – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС; 2014. – 720 с.
5. Балашов А. Н. Электронные доказательства в системе правосудия по гражданским делам / А. Н. Балашов, И. Н. Балашова [Электронный ресурс] : [по состоянию на 20.06.2015 г.] // Консультант Плюс. Россия / ЗАО
6. Кулик Т. Ю. Доказательственные возможности электронных документов / Т. Ю.Кулик // Хозяйство и право. 2006. – № 8. – С. 71-75.
7. Лебедева Н. Н. Электронный документ как доказательство в российском процессуальном праве / Н.Н. Лебедева // Право и экономика. – (Судебная практика) – 2006. – № 11. – С. 114-119.

